



ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΕΡΚΥΡΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΕΡΚΥΡΑΪΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β΄

• ΤΟΜΟΣ ΙΓ΄

• 2018



Γ' ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΑΝΙΟΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

ΚΕΡΚΥΡΑ, 30 ΑΠΡΙΛΙΟΥ – 4 ΜΑΪΟΥ 2014

ΤΑ ΠΡΑΚΤΙΚΑ

VI. ΑΡΧΕΙΑ – ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΑΙΔΕΙΑ



Ν Βελούγκας

ΚΕΡΚΥΡΑ 2018

ΑΡΧΕΙΑ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΩΝ ΔΥΟ ΚΕΡΚΥΡΑΪΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Σπύρος Χρ. Καρύδης

Ο τίτλος τῆς ἀνακοίνωσης παραπέμπει σὲ μιὰ ἰδιαίτερη κατηγορία ἀρχείων, ἐκεῖνα δηλαδή ποὺ παρήχθησαν ἀπὸ τὶς θρησκευτικὲς ἀδελφότητες ποὺ δραστηριοποιήθηκαν στὸν ἰόνιο χῶρο, μαρτυρημένα ἀπὸ τὸν 15ο αἰῶνα ἕως καὶ τὴν Ἑνωσὴ τῶν νησιῶν μὲ τὴν Ἑλλάδα, καὶ διαλύθηκαν στὴ συνέχεια σταδιακὰ ἕως τὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Στὸν γενικὸ αὐτὸν ὄρο περιλαμβάνονται τόσο οἱ ὀρθόδοξες ὅσο καὶ οἱ λατινικὲς ἀδελφότητες.¹ Πρόκειται γιὰ δύο μορφὲς θρησκευτικῆς συσσωμάτωσης μὲ κοινὰ χαρακτηριστικὰ ὡς πρὸς τὴ διοίκηση, ἀλλὰ μὲ πολλὰς διαφορὰς ὡς πρὸς τοὺς σκοποὺς τοὺς καὶ τὸν τρόπο ἔνταξής τους στὸ σῶμα τῆς τοπικῆς ἐκκλησίας.

Οἱ λατινικὲς ἀδελφότητες εἶναι συσσωματώσεις λαϊκῶν ποὺ ἀποσκοποῦν στὴν τόνωση τῆς εὐσέβειας καὶ στὴν καλλιέργεια τῆς φιλανθρωπίας, ἐντάσσονται δὲ ὡς ξεχωριστὲς πραγματικότητες στὸ ὑπάρχον ἐνοριακὸ πλέγμα καὶ συχνὰ ἀξιοποιοῦν τοὺς ἐνοριακοὺς καὶ μοναστηριακοὺς ναοὺς γιὰ τὶς συγκεντρώσεις καὶ τὶς λατρευτικὲς τοὺς πράξεις, ἕως ὅτου ἀποκτήσουν δικό τους λατρευτικὸ χῶρο.

Οἱ ὀρθόδοξες ἀδελφότητες στὸν χῶρο τοῦ Ἰονίου εἶναι στὴν οὐσία τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συσσωμάτωσης τῶν κατόχων κτητορικῶν δικαιωμάτων σὲ ἕναν ναὸ ἢ μονὴ καὶ ἀποβλέπουν σχεδὸν ἀποκλειστικὰ στὴ φροντίδα τοῦ συναδελφικοῦ τοὺς ναοῦ. Οἱ διαχειριζόμενοι ἀπὸ αὐτὲς ναοὶ εἶναι ἐνταγμένοι στὸ ἐνοριακὸ πλέγμα τῆς Ὄρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ ἀποτελοῦν τὸν κορμὸ τῆς ἐνοριακῆς τῆς ὀργάνωσης, ἢ ὅποια στηριζόταν στὴ μακρὰ περίοδο τῆς βενετοκρατίας, στὸ ταφικὸ διακίωμα.

Γιὰ τὶς πρώτες, τὶς λατινικὲς, τὰ πράγματα εἶναι σαφῆ ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἀρχεϊακὴ τους ὀργάνωση καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν ἀρχείων τους, ἀφοῦ πρόκει-

1. Γιὰ τὶς ἀδελφότητες βλ. ἐνδεικτικὰ Σπ. Καρύδης, «Λατινικὲς ἀδελφότητες λαϊκῶν στὴν Κέρκυρα στὰ χρόνια τῆς Ἑνετοκρατίας (1386-1797)», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* 68 (1990-1991), σ. 219-284. – Ὁ ἴδιος, *Ὄρθόδοξες ἀδελφότητες καὶ συναδελφικοὶ ναοὶ στὴν Κέρκυρα 15ος-19ος αἰ.*, Ἀθήνα 2004. – Ἀγγελικὴ Πανοπούλου, *Συντεχνίες καὶ θρησκευτικὲς ἀδελφότητες στὴ βενετοκρατούμενη Κρήτη*, Ἀθήνα-Βενετία 2012. – Ἡ ἴδια, «Οἱ λατινικὲς θρησκευτικὲς ἀδελφότητες τῶν Κυκλάδων», *Τὸ Δουκάτο τοῦ Αἰγαίου*, Πρακτικὰ ἐπιστημονικῆς συνάντησης (Νάξος - Ἀθήνα 2007), ἐπιμέλεια: Ν.Γ. Μοσχονάς, Μ.-Γ. Λίλυ Στυλιανούδη, Ἀθήνα (Ε.Ι.Ε.-Ι.Β.Ε.) 2009, σ. 283-307.

ται για συσσωματώσεις σαφώς διακρινόμενες στο σώμα της τοπικής εκκλησίας. Ἀντίθετα, στις ὀρθόδοξες ἀδελφότητες, ἡ ἰδιαιτερότητα της συγκρότησής τους, ἡ ἄρρηκτη σχέση τους με συγκεκριμένο ναὸ καὶ ἡ ἔνταξη τοῦ ναοῦ στο ἐνοριακὸ πλέγμα, δημιουργοῦν δυσκολίες στὴ διάκριση τῶν ἀρχείων τους. Περιοριζόμενος στὴν Κέρκυρα, ἀπὸ ὅπου προέρχονται τὰ δύο παραδείγματα, τὰ ἀρχεῖα τῶν ὀρθόδοξων ἀδελφοτήτων δὲν διακρίνονται οὐσιαστικά ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τῶν ναῶν, ἀφοῦ ἡ κύρια δραστηριότητα τῶν ἀδελφοτήτων ἦταν ὁ ἴδιος ὁ ναός. Ἐπομένως στὰ ἀρχεῖα τῶν ἀδελφοτήτων περιλαμβάνονταν, πέρα ἀπὸ τὰ βιβλία με τὰ πρακτικὰ τῶν συνελεύσεων, τὰ βιβλία με τὴν οἰκονομικὴ καὶ περιοριστικὴ διαχείριση τοῦ ναοῦ, οἱ ἀναγραφὰς περιουσίας, καθὼς ἐπίσης τὰ κατάστιχα με τὶς δοσοληψίες, τὶς εἰσπράξεις καὶ τὰ βάρη τόσο τοῦ ναοῦ καὶ τῆς περιουσίας του, ὅσο καὶ τῶν περιουσιακῶν ἐκείνων στοιχείων ποὺ εἶχαν κληροδοτηθεῖ γιὰ τὴν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν τῶν ἐκάστοτε ἐφημερίων. Ἐπιπλέον περιλαμβάνονταν τὰ διαχειριστικὰ βιβλία ποὺ ἀνοίχθηκαν ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰώνα, σὲ ἐφαρμογὴ τῶν σχετικῶν με τὴν οἰκονομικὴ διαχείριση τῶν ναῶν πολιτικῶν διαταγμάτων. Στὰ παραπάνω θὰ πρέπει νὰ προστεθοῦν τὰ βιβλία τῶν ληξιαρχικῶν πράξεων, τὰ ὁποῖα ἐπίσης ἀνοίχθηκαν στοὺς ναοὺς σὲ ἐφαρμογὴ σχετικῶν διαταγμάτων, κατὰ τὴν περίοδο τῆς βενετικῆς κατοχῆς καὶ τῶν ξένων κυριαρχιῶν τοῦ 19ου αἰώνα, καὶ τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ὀρθὴ τήρηση καὶ ἐνημέρωσή τους ἀπὸ τοὺς ἐκάστοτε ἐφημερίους εἶχαν, σὲ ἐπίπεδο ναοῦ, τὰ μέλη τῶν διοικουσῶν ἐπιτροπῶν τῶν ναῶν.²

Γιὰ τὶς ἀδελφότητες τῶν ἀστικῶν κέντρων, ἡ τήρηση ἀρχείων καθοριζόταν ἀπὸ τοὺς ἰδιαίτερους κανονισμοὺς τῆς κάθε ἀδελφότητος, καὶ προϋπέθετε τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἀξιώματος τοῦ γραμματικοῦ ἢ σκριβάνου στὴ διοικούσα ἐπιτροπὴ, ἂν καὶ τὸ κύριο βάρος τῆς τήρησης καὶ τῆς διαφύλαξης τῶν ἐγγράφων καὶ τῶν βιβλίων εἶχαν οἱ ἐκάστοτε προϊήρηδες. Σὲ κάθε περίπτωση, ἡ ὑπαρξὴ ἀρχείου σχετίζεται με τὴν παρουσία ἐπαρκῶς γραμματισμένων μελῶν, τὰ ὁποῖα μπορούσαν νὰ τηρήσουν πρακτικὰ καὶ νὰ ἐνημερώσουν βιβλία.³ Ἡ ἀναζήτησις ἀρχείων στὶς ἀδελφότητες τῶν χωριῶν, μᾶλλον μοιάζει με ματαιοπονία. Ἐκεῖ τὸν κύριο λόγο γιὰ τὴ σύνταξη τῶν πράξεων καὶ τὴν τήρηση τῶν πρακτικῶν τῶν συνάξεων εἶχε ὁ νοτάριος, ὁ ὁποῖος τὰ περιλάμβανε, δίκην πράξεων, στὰ κατάστιχά του. Ἡ ἀδυναμία τήρησης βιβλίων καὶ κατ' ἐπέκτασις ἀρχείων φαίνεται ἄλλωστε καὶ ἀπὸ τὴν εἰκόνα τῶν διαχειριστικῶν βιβλίων ποὺ ἀνοίχθηκαν με ἐντολὴ τῶν πο-

2. Γιὰ τὰ σχετικὰ με τὰ διαχειριστικὰ καὶ ληξιαρχικὰ βιβλία διατάγματα, βλ. Σπ. Καρύδης, *Ὄρθόδοξες ἀδελφότητες καὶ συναδελφικοὶ ναοὶ στὴν Κέρκυρα 15ος-19ος αἰ.*, ὅ.π., σ. 588 καὶ 594 ἐξῆς.

3. Γιὰ τὴν ἐπαίδευσή τὸν χωρὸ τῆς Κέρκυρας κατὰ τὴ βενετικὴ περίοδο βλ. Παναγιώτα Τζιβάρια, *Σχολεῖα καὶ δάσκαλοι στὴ βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (16ος-18ος αἰ.)*, Ἀθήνα 2003.

λιτικῶν ἀρχῶν ἀπὸ τὴν τρίτη δεκαετία τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ ἐξῆς, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ὁποίων, τουλάχιστον στὴν Κέρκυρα, ὅπου ἔχει διασωθεῖ μεγάλο μέρος τους, εἶναι οὐσιαστικὰ ἄγραφα, μὲ ἐξάιρεση τὰ πρῶτα φύλλα, τὰ ὁποῖα γράφτηκαν μὲ τὸ ἄνοιγμα τῶν βιβλίων καὶ περιλαμβάνουν τὸ σχετικὸ μὲ τὸ ἄνοιγμα δι-ἀτάγμα καὶ τὴν πρώτη ἀναγραφή τῶν περιουσιακῶν, κυρίως τῶν κινητῶν, στοιχείων τῶν ναῶν.

Σημαντικὸ μέρος τῶν ἀρχείων τῶν ἀδελφοτήτων καὶ τῶν ναῶν τους, ὅπως περιγράφτηκαν προηγουμένως, βρίσκεται σήμερα στοὺς φακέλους δύο ἀρχει-ακῶν σειρῶν ποὺ φυλάσσονται στὰ Γ.Α.Κ.-'Αρχεῖα Νομοῦ Κερκύρας. Πρόκειται γιὰ τὶς σειρὲς «'Ἐγγραφα 'Εκκλησιῶν» καὶ «Ληξιαρχικὲς Πράξεις 'Εκκλησιῶν», ἡ ταξινόμηση τῶν ὁποίων εἶναι ἀνά ναό. Στὴν πρώτη περιλαμβάνεται μεγάλος ἀριθμὸς ἀπὸ τὰ διαχειριστικὰ βιβλία ποὺ ἀνοίχθηκαν τὸν 18ο αἰῶνα καὶ παρα-δόθηκαν στὴν ἀρμόδια μὲ τὸν ἔλεγχο τῆς διαχείρισης κρατικὴ ὑπηρεσία (Μαγι-στράτο τῶν Ἱερῶν Τόπων), μετὰ προφανῶς τὴν ἀλλαγὴ τους, σὲ ἐφαρμογὴ τοῦ 'Εκκλησιαστικοῦ Κανονισμοῦ τοῦ 1811. Στὴν ἴδια σειρᾷ, στοὺς φακέλους ὀρισμέ-νων ναῶν τῆς πόλης, περιέχονται ἐπίσης βιβλία διαχειριστικὰ ἀπὸ τὸν 16ο αἰῶνα καὶ ἐξῆς καθὼς καὶ βιβλία μὲ πρακτικὰ τῶν συνάξεων τῶν ἀδελφοτήτων τους. Στὴ δεύτερη σειρᾷ συγκεντρώθηκαν τὰ σωζόμενα ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνα ἕως καὶ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα ληξιαρχικὰ βιβλία. Τὸ ἀρχεῖακὸ ὑλικὸ τῶν φα-κέλων τῶν δύο αὐτῶν σειρῶν ἔχει σὲ μεγάλη ἔκταση μελετηθεῖ, ἀφοῦ ἀποτελεῖ τὴ μοναδικὴ πηγὴ ἄμεσης πληροφόρησης γιὰ τοὺς ναοὺς καὶ τὶς μονές, καὶ ὁδηγὸ γιὰ τὴ διερεύνηση τοῦ τεράστιου σὲ ὄγκο νοταρικοῦ ἀρχείου.⁴

Πέρα ἀπὸ αὐτὰ, ἀρχεῖακὸ ὑλικὸ ἔχει διασωθεῖ στοὺς ναοὺς, οὐσιαστικὰ ἀφη-μένο στὴν τύχη του, μὲ ἐξάιρεση λιγοστοὺς κώδικες ναῶν, οἱ ὁποῖοι γιὰ διάφο-ρους λόγους ξεχώρισαν καὶ σώζονται σήμερα σὲ καλὴ κατάσταση, ὅπως γιὰ πα-ράδειγμα ὁ κώδικας τοῦ ἄλλοτε συντεχνιακοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου,⁵ ὁ κώ-δικας τῆς Παναγίας τῶν Ξένων⁶ καὶ τὸ Κτηματολόγιο τῆς ἄλλοτε συναδελφικῆς Μονῆς Παλαιοκαστρίτσας, τὸ ὁποῖο ἐκτίθεται στὸ μουσεῖο τῆς.⁷

4. Ἐξαιρετικῆς σημασίας γιὰ τοὺς ναοὺς καὶ τὶς μονές, ἀλλὰ καὶ γιὰ σειρὰ θεμάτων ποὺ σχετίζονται μὲ τὴ δραστηριότητα κτητόρων καὶ ἀδελφῶν, ἀποτελεῖ γιὰ τὸν 19ο αἰῶνα ἡ ἀρχεῖακὴ σειρᾷ «'Αρχεῖο Θρησκείας», στὴν ὁποία ἔχουν συγκεντρωθεῖ τὰ ἔγγραφα τῆς λει-τουργίας τῆς ὁμώνυμης κρατικῆς ὑπηρεσίας ποὺ εἶχε ὡς ἀρμοδιότητα τὸν ἔλεγχο τῶν ναῶν καὶ μονῶν.

5. Βλ. ἔκδοση τοῦ κώδικα, Σπ. Καρύδης, *Ὁ κώδικας τοῦ ἱεροῦ ναοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου Κέρκυρας*, Κέρκυρα 2007.

6. Ὁ κώδικας ἔχει μεταγραφεῖ σὲ συνεργασία μὲ τὸν Τάσο Παπαϊωάννου καὶ προγραμ-ματίζεται ἡ ἔκδοσή του σύντομα.

7. Ἀντίστοιχα δείγματα μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς καὶ νὰ μελετήσῃ στὰ ἹΑρχεῖα τῆς Ζακύν-θου καὶ τῆς Κεφαλονιάς γιὰ τοὺς ναοὺς καὶ τὶς ἀδελφότητες τῶν δύο νησιῶν.

Ἐκ τῶν ἀρχεῖα τῶν ναῶν παρουσιάζονται ἐδῶν συνοπτικά δύο παραδείγματα, ξεχωριστοῦ ἐνδιαφέροντος, γιὰ διαφορετικούς λόγους, τὸ καθένα. Πρόκειται γιὰ τὰ ἀρχεῖα τῶν ἀδελφοτήτων τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Σπηλαιώτισσας, τοῦ σημερινοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς Κέρκυρας, καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη Πρόδρομου καὶ Ἁγίας Παρασκευῆς, στὸ κέντρο τῆς παλαιᾶς πόλης, γνωστοῦ παλαιότερα μὲ τὴν ἐπωνυμία «στὶς στέρνες». Τὰ ἀρχεῖα αὐτὰ σήμερα φυλάσσονται στοὺς ὀμώνυμους ναοὺς, καὶ περιλαμβάνουν κατάστιχα μὲ πρακτικὰ τῶν συνάξεων τῶν ἀδελφοτήτων, διαχειριστικὰ βιβλία, ληξιαρχικὰ βιβλία βαπτίσεων, γάμων καὶ θανάτων, καθὼς καὶ φακέλους μὲ ἔγγραφα ποὺ ἀφοροῦν τῇ λειτουργίᾳ τους μετὰ τὴν Ἑνωσι.⁸

Τὸ ἀρχεῖο τῆς Σπηλαιώτισσας

Τὸ παλαιὸ ἀρχεῖο τοῦ ναοῦ τῆς Σπηλαιώτισσας περιλαμβάνει 29 κατάστιχα ποὺ ἀφοροῦν τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὸ 1528 ἕως τὸ 1861. Ἡ σημασία του εἶναι νομίζω προφανής. Ἰδιαιτέρα τὰ κατάστιχα ποὺ καλύπτουν τὸν 16ο καὶ 17ο αἰῶνα εἶναι ἐξαιρετικῆς σημασίας, ἀφοῦ πέρα ἀπὸ τὴν ἀποτύπωση τῆς δραστηριότητος τῆς ἀδελφότητος, παρέχουν πλούσιο προσωπικογραφικὸ ὕλικὸ καὶ γενικότερα ἀποτυπώνουν τὴν κερκυραϊκὴ κοινωνία τῆς περιόδου ποὺ ἀναφέρονται.

Ὅκτὼ κατάστιχα περιέχουν πρακτικὰ τῶν συνάξεων τῆς ἀδελφότητος καὶ ἀποδόσεις λογαριασμῶν τῶν ἀπερχομένων κυβερνητῶν, τὰ ὁποῖα καλύπτουν, μὲ κενά, τὸ διάστημα ἀπὸ τὸ 1562 ἕως τὸ 1834. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ σημερινὴ εἰκόνα τοῦ ἀρχείου, στὸ τμήμα τουλάχιστον τῶν καταστίχων μὲ τὰ πρακτικὰ τῆς ἀδελφότητος, ἀνταποκρίνεται ἐν μέρει σὲ ἐκείνη τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνα, χωρὶς ἰδιαιτέρες ἀπώλειες. Τοῦτο συνάγεται ἀπὸ τὶς ἐνδείξεις τῶν ἐτικετῶν ποὺ ἔξέχουν στὸ κάτω μέρος τῶν ἐξωφύλλων ὅπου ἀναγράφεται τὸ περιεχόμενον τῶν καταστίχων καὶ ἡ αὐξουσα ἀρίθμησή τους γιὰ τὰ πέντε πρῶτα βιβλία. Λείπει τὸ τρίτο στὴ σειρὰ βιβλίο, τὸ περιεχόμενον τοῦ ὁποῖου σὲ μεγάλο βαθμὸ εἶναι γνωστὸ χάρις στὰ ἀντίγραφα ποὺ σώζονται στὸ σημερινὸ κατάστιχο ἀρ. 3.

Τὰ τρία παλαιότερα κατάστιχα, αὐτὰ τοῦ 16ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰῶνα, δὲν παρουσιάζουν ἐνόητα θεματικῆ. Πρόκειται στὴν πραγματικότητα γιὰ κώδικες ποικίλης ὕλης μὲ καταλόγους ἀδελφῶν καὶ ἀναγραφή τῶν οικονομικῶν τους ὑποχρεώσεων ἔναντι τοῦ ναοῦ, μὲ παραδόσεις καὶ παραλαβὲς κινητῶν πραγμάτων, ἔσοδα καὶ ἔξοδα, ἀντίγραφα πράξεων, πρακτικὰ συνάξεων τῆς ἀδελ-

8. Ἀναλυτικὴ περιγραφή τοῦ περιεχομένου τῶν ἀρχείων τῶν δύο ναῶν περιλαμβάνεται στὴ μελέτη: Σπ. Καρύδης, «Τὰ χαρτιά τῆς ἐκκλησίας». Ἀρχεῖα κερκυραϊκῶν συναδελφικῶν ναῶν. Α' Ὑ. Θεοτόκος Σπηλαιώτισσα & Ἅγιος Βλάσιος – Β' Ἅγιος Ἰωάννης Πρόδρομος & Ἅγία Παρασκευή, Ἀθήνα, Ἑνάλιος, 2016.

φότητας για την έκλογή έφημερίου ή κυβερνητών ή τη λήψη αποφάσεων. Η ιδιαιτερότητα των καταστίχων αυτών φαίνεται και στη μεγάλη χρονική έκταση που καλύπτουν οι έγγραφές τους είτε στην πρωτότυπη μορφή τους (στοιχείο που υποδηλώνει τη μακρόχρονη χρήση τους αλλά και την άδιαφορία των γραμματικών για τη χρονική ακολουθία των τηρούμενων πράξεων) είτε σε αντίγραφα. Χαρακτηριστικό είναι το κατάστιχο αρ. 1, ή ύλη του οποίου ξεκινά το 1562 και κλείνει το 1721.

Ίδιαίτερη περίπτωση αποτελεί το τρίτο κατάστιχο, το οποίο συγκροτήθηκε από τη συρραφή διφύλλων διαφόρων μεγεθών και χρονικών περιόδων, πολλά από τα οποία, άχρηστα προφανώς, προέρχονταν από το προσωπικό αρχείο του Δομίνικου Μαρκόνη, γραμματικού και κυβερνήτη της αδελφότητας στο τέλος του 17ου και στις αρχές του 18ου αιώνα, τα οποία χρησιμοποίησε ο ίδιος ως πρόχειρα για την τήρηση σημειώσεων και αντιγράφων από τα κατάστιχα της εκκλησίας, με στόχο πιθανόν να συγκροτήσει τον κώδικα που φέρει το όνομά του (Μαρκόνη) και για τον οποίο θα γίνει λόγος παρακάτω.

Τα υπόλοιπα κατάστιχα αφορούν την περιουσία του ναού και τη διαχείρισή του. Έχουν καταγραφεί:

1. Δύο αντίγραφα της άναγραφής των ακινήτων περιουσιακών στοιχείων του ναού, που έγινε το διάστημα 1744-1745 από τον νοτάριο Σπυρίδωνα Ανδρώνη (κατάστιχα αρ. 6 και 14).
2. Εύρετήριο και άναγραφές των κινητών πραγμάτων του ναού των έτων 1826-1853.
3. Κατάστιχα έκτιμήσεων των εισοδημάτων του ναού των έτων 1797-1809.
4. Κατάστιχο έσόδων του έφημερίου των έτων 1786-1802.
5. Διαχειριστικά κατάστιχα των πακτωτών της περιουσίας του ναού των έτων 1778-1807.
6. Κατάστιχα της οικονομικής διαχείρισης, των βαρών, των έσόδων και των έξόδων του ναού των έτων 1611-1844. Τα περισσότερα από τα κατάστιχα αποτελούνται από φύλλα διπλωμένα στη μέση κατά μήκος (ένδεικτικά αρ. 26-29). Άλλα άνταποκρίνονται στις προδιαγραφές της άρμόδιας με τον έλεγχο κρατικής ύπηρεσίας, όπως τα καθημερινά έσόδων έξόδων των έτων 1836-1844, τα οποία περιλαμβάνουν επιπλέον αντίγραφα της άλληλογραφίας της αδελφότητας με το Μαγιστράτο της Θρησκείας (αρ. 17 και 18).
7. Τρία Βιβλία Ταμείου (Libri Cassa), με καταγραφές των έσόδων και των έξόδων των έτων 1826-1861. Πρόκειται για έντυπα βιβλία τα οποία άνοιχθηκαν για πρώτη φορά το 1824 με διαταγή του γενικού διαχειριστή W. Robinson και τα οποία παρείχε στους ναούς ή άρμόδια κρατική ύπηρεσία για συμπλήρωση. Στα βιβλία προτάσσεται έντυπο φύλλο με τον τίτλο «Όδηγία

διὰ τὸν Κυβερνήτη. Πῶς νὰ κρατοῦν τὸ Βιβλίον λεγόμενον Κάσσα) (κατάστιχα ἀρ. 11, 12, 13).

Ἄξια ιδιαίτερης μνείας εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

- α. Τὸ βιβλίον τῶν μνημάτων τοῦ ναοῦ τοῦ ἔτους 1745 (ἀρ. 19). Πρόκειται γιὰ βιβλίον μεγάλων διαστάσεων ἐπενδυμένο μὲ περγαμινή, χωρισμένο σὲ 174 μερίδες (τρεῖς ἀνὰ σελίδα), στὶς ὁποῖες ἀναγράφονται οἱ κάτοχοι τῶν μνημάτων καὶ οἱ ἐκάστοτε μεταβιβάσεις τοῦ ταφικοῦ δικαιώματος.
- β. Τὸ κατάστιχο ἀρ. 9, γνωστὸ στὴν ἀδελφότητα ὡς «Βιβλίον Μαρκόνη – Libro Marconi», τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖται ἀπὸ 474 φύλλα. Περιλαμβάνει εὐρετήριο τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐκκλησίας, ἀφιερώσεις ἀγαθῶν μὲ περιγραφή τῶν συμβολαίων καὶ τὴν τύχη τῶν δωρημάτων, ἀντίγραφα νοταρικῶν πράξεων καὶ ἀποφάσεων τῆς ἀδελφότητας ἀπὸ τὸ 1528 ἕως τὸ 1705. Τὸ κατάστιχο καταρτίστηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνα, πιθανότατα ὀλοκληρώθηκε τὸ 1708, ἀπὸ τὸν τότε κυβερνήτη Δομίνικο Μαρκόνη. Στὸ τέλος, σὲ συρραμμένη δέσμη, ὑπάρχουν τὰ πρωτότυπα 88 προτάσεων ποὺ κατατέθηκαν πρὸς ψήφισή στὶς συνελύσεις τῆς ἀδελφότητας ἀπὸ τὸ 1663 ἕως τὸ 1743. Ἡ σημασία τοῦ καταστίχου τόσο γιὰ τὴν ἀδελφότητα ὅσο καὶ γενικότερα γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἔρευνα εἶναι προφανής, ἀφοῦ διασώζει σὲ ἀντίγραφα ἔγγραφα, τὰ πρωτότυπα τῶν ὁποίων εἴτε ἔχουν χαθεῖ εἴτε σώζονται ἐξαιρετικὰ φθαρμένα στὰ παλαιότερα βιβλία τῆς ἀδελφότητας.

Ἐχωριστὸ ἐνδιαφέρον, τέλος, παρουσιάζει τὸ δερματόδετο κατάστιχο ἀρ. 10, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖται ἀπὸ 1.130 φύλλα. Πρόκειται γιὰ κατάστιχο μὲ 21 συρραμμένες δέσμες ἐγγράφων καὶ ἀφορᾷ τὴ διεκδίκηση τῶν δικαιωμάτων τῆς ἐκκλησίας στὴν περιουσία ποὺ τῆς κληροδότησε ὁ Γεώργιος Πανδῆς.⁹ Στὶς δέσμες ὑπάρχουν ἀποφάσεις τῆς τοπικῆς βενετικῆς διοίκησης, ἀναγραφὲς τῆς περιουσίας Πανδῆ, ἀντίγραφα συμβολαίων τῆς περιουσίας Πανδῆ ἀπὸ τὸ 1552 καὶ ἐξῆς. Ὁ φάκελος καταρτίστηκε μετὰ τὸ 1673, ἔτος θανάτου τῶν τελευταίων δικαιοῦχων ἐπικαρπωτῶν τῆς περιουσίας, ὅποτε οἱ ἀδελφὲς τοῦ Γεωργίου Πανδῆ, Σταματέλα καὶ Μαριέττα, διεκδίκησαν μέρος ἀπὸ τὴν περιουσία. Τὸ κληροδότημα Πανδῆ ἔχει ιδιαίτερο ἐνδιαφέρον, ἀφοῦ συνδέεται μὲ τὴν ἴδρυση καὶ λειτουργία πτωχοκομείου («σπιτάλι»),¹⁰ τὴ φροντίδα τοῦ ὁποίου εἶχε ἡ ἀδελφότητα τῆς Σπηλαιώτισσας.

9. Γιὰ τὴν οἰκογένεια Πανδῆ βλ. Γ. Παγκράτης, «Ἐπιχειρηματικότητα καὶ κοινωνικοπολιτικὴ ἰσχὺς στὰ βενετοκρατούμενα ἰόνια νησιά: μιὰ μελέτη περίπτωσης ἀπὸ τὴν Κέρκυρα (1585-1615)», *Ἰόνιος Λόγος* 4 (2013), 227-255, ὅπου παρουσιάζεται ἡ ἀποτυχημένη προσπάθεια τῆς οἰκογένειας Πανδῆ νὰ ἐνταχθεῖ στὸ συμβούλιο τῆς πόλης τῆς Κέρκυρας.

10. Γι' αὐτὸ βλ. Σπ. Καρύδης, *Ὁρθόδοξες ἀδελφότητες καὶ συναδελφικοὶ ναοὶ στὴν Κέρκυρα 15ος-19ος αἰ., ὅ.π., σ. 664-666.*

Ἡ γλώσσα τῶν καταστίχων εἶναι ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ ἰταλική. Ἡ κατάσταση τῶν περισσοτέρων εἶναι μέτρια ἕως κακὴ, τὰ φύλλα τους εἶναι σὲ πολλὰ σημεῖα σαρκακοφαγωμένα ἢ διαβρωμένα ἀπὸ τὴν ὑγρασία καὶ χρῆζου ἀμεσης συντήρησης. Ἡ στάχωση τῶν καταστίχων, ὅπου περιέχονται τὰ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων τῆς ἀδελφότητος, ἡ ἀναγραφὴ τῆς περιουσίας καὶ τὸ Βιβλίον Μαρκόνη εἶναι μὲ δέρμα χρώματος μαύρου, μὲ ἐξώφυλλα διακοσμημένα μὲ ἔκτυπες τριπλῆς γραμμῆς ποὺ σχηματίζουν τετράγωνο καὶ τὸ τέμνουν στὴ μέση, ὀριζόντια, κάθετα καὶ διαγώνια.

Τὸ σωζόμενο ἀρχεῖο τῆς ἀδελφότητος καὶ τοῦ συναδελφικοῦ ναοῦ δὲν περιορίζεται μόνον στὰ κατάστιχα ποὺ καταγράφτηκαν στὸ ἀρχεῖο τοῦ ναοῦ. Σὲ αὐτὸ ἀνήκουν ἐπίσης κατάστιχα τὰ ὁποῖα σήμερα φυλάσσονται στὰ Ἀρχεῖα Νομοῦ Κέρκυρας καὶ σὲ ἰδιωτικὲς συλλογές.

Στὰ Ἀρχεῖα Νομοῦ Κέρκυρας ὑπάρχουν 10 κατάστιχα καὶ μιὰ δέσμη ἐγγράφων, ποὺ ἀνήκουν στὸ ἀρχεῖο τοῦ ναοῦ καὶ τῆς ἀδελφότητός του. Στὸν φάκελο 214 τῆς σειρᾶς Ἐγγραφα Ἐκκλησιῶν ὑπάρχουν δύο βιβλία οἰκονομικῆς διαχείρισης ποὺ καλύπτουν τὸ διάστημα 1755-1808. Πρόκειται γιὰ βιβλία τὰ ὁποῖα ἀνοίχθηκαν σὲ ἐφαρμογὴ τοῦ διατάγματος τῆς 17ης Νοεμβρίου 1753 τοῦ γενικοῦ προβλεπτῆ Agostino Sagredo¹¹ καὶ ἀνταποκρίνονται ὡς πρὸς τὴ δομὴ καὶ τὸ περιεχόμενο στὶς διατάξεις τοῦ παραπάνω διατάγματος. Στὸν φάκελο ἀρ. 118 τῆς ἀρχεϊκῆς σειρᾶς Ληξιαρχικῆς Πράξεις Ἐκκλησιῶν φυλάσσονται 10 βιβλία, κατάστιχα καὶ σπαράγματα καταστίχων ληξιαρχικῶν πράξεων βάπτισης, γάμου καὶ θανάτων ποὺ καλύπτουν τὸ διάστημα 1646-1844. Στὸν φάκελο ἀρ. 137 τῆς ἀρχεϊκῆς σειρᾶς Ἀρχεῖο Ὀρθοεικίας, καὶ χωρὶς καμιά συνάφεια μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ φακέλου, φυλάσσεται δερματόδετο κατάστιχο, τὸ ὁποῖο φέρει μὲ χρυσὰ γράμματα τὸν τίτλο "Libro d' Ordini Nero". Ἀποτελεῖται ἀπὸ 64 φύλλα καὶ περιλαμβάνει νόμους καὶ διατάγματα ποὺ ἀφοροῦν τὴ λειτουργία τοῦ ναοῦ καὶ τῆς ἀδελφότητος, διατάγματα σχετικὰ μὲ τὴν τήρηση βιβλίου ληξιαρχικῶν πράξεων, πράξεις καὶ ἀποφάσεις τῆς ἀδελφότητος κανονιστικοῦ χαρακτήρα ἀπὸ τὸ 1549 ἕως τὸ 1780. Στὸν φάκελο, τέλος, μὲ τὴν ἀρχεϊκὴ ἔνδειξη Συμβολαιογραφικὰ, Π.23, ἡ δέσμη ἀρ. 9 περιέχει 34 ἀποδείξεις πληρωμῆς καὶ ἀντίγραφα νοταρικῶν πράξεων τῶν ἐτῶν 1715-1721 ποὺ ἀνήκουν στὴ διαχείριση τοῦ πριόρη τοῦ ναοῦ Χριστόδουλου Γιωργάκη καὶ τοῦ κυβερνήτη Γεωργίου Παλαιοχωρίτη Βρισινιώτη.

11. Γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν τοῦ Α. Sagredo καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὸν ρόλο του στὴν ὀργάνωση τῶν ναῶν καὶ μονῶν καὶ στὸν ἐξορθολογισμό τῆς διαχείρισής τους βλ. Σπ. Καρύδης, *Ὁρθόδοξε ἀδελφότητες καὶ συναδελφικοὶ ναοὶ στὴν Κέρκυρα 15ος-19ος αἰ., ὅ.π., σ. 610-616.* – Ὁ ἴδιος, «Ὁ Γενικὸς Προβλεπτῆς Θαλάσσης Agostino Sagredo (1752-1755) καὶ ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῶν νησιῶν τοῦ Ἰονίου», *Πρακτικὰ Ἡ' Διεθνoῦς Πανιoνίου Συνεδρίου, Κόθηρα, 21-25 Μαΐου 2006*, τ. ΠΑ, Κόθηρα 2009, σ. 529-530.

Τέλος, σέ ιδιωτική συλλογή φυλάσσονται 12 κατάστιχα, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν τὴν περιουσιακὴν κατάστασιν, τὶς οἰκονομικὰς δοσοληψίας, τὰ ἔσοδα καὶ τὰ ἔξοδα τῆς ἀδελφότητος καὶ τοῦ ναοῦ ἀπὸ τὸ 1657 ἕως τὸ 1771. Ἀνάμεσα στὰ κατάστιχα αὐτὰ ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἓνα «Γαφολόγιον» τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 18ου αἰώνα, τὸ ὁποῖο χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς ἐφημερίους τοῦ ναοῦ τουλάχιστον ἕως τὸ 1809, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες σὲ αὐτὸ σημειώσεις. Πρόκειται γιὰ τὸν δεῦτερο τόμο ἐνὸς δίτομου καταστίχου μὲ συνεχόμενη ἀρίθμηση φύλλων, τὸ ὁποῖο περιλαμβάνει τοὺς τάφους ἀρ. 97-172. Σὲ αὐτὸ καταγράφεται ἀνὰ σελίδα ὁ ἀριθμὸς τοῦ τάφου, τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου κατόχου καὶ τὸ ὄνομα τοῦ κατόχου κατὰ τὸν χρόνον σύνταξης τοῦ καταστίχου. Περιλαμβάνει ἐπίσης ὀνόματα οἰκογενειῶν, ἀδελφῶν, ἐνοριτῶν καὶ ξένων πρὸς μνημονεύονταν στὴν Πρόθεση, ὑποχρεώσεις τοῦ ἐφημερίου, ἀλφαβητικὸ εὔρετήριο τῶν οἰκογενειῶν μὲ ταφικὸ δικαίωμα στὸν ναὸ, στὸ ὁποῖο περιλαμβάνονται καὶ τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα τῶν κατόχων τάφου τοῦ πρώτου τόμου τοῦ καταστίχου ὁ ὁποῖος λανθάνει.¹²

Τὸ ἀρχεῖο τοῦ ναοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ Ἁγίας Παρασκευῆς

Ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὸ προηγούμενον εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ παλαιοῦ ἀρχείου τοῦ ναοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ Ἁγίας Παρασκευῆς. Ἀπὸ τὴν ταξινομήσιν καὶ τὴν κατάρτισιν τοῦ καταλόγου τοῦ ἀρχείου φάνηκε ὅτι στὴν πραγματικότητά ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα σύνθετο ἀρχεῖο, τὸ ὁποῖο ἔκρυβε μέσα του σπαράγματα ἀρχείων ἄλλων δέκα ναῶν, γιὰ δύο ἀπὸ τοὺς ὁποίους, ὅπως θὰ φανεῖ παρακάτω, τὸ ὑλικὸ εἶναι πολὺ σημαντικόν. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν ἴδιον τὸν ναὸ καὶ τὴν ἀδελφότητά του, στὸ ἀρχεῖο ἐλάχιστα ἔγγραφα ἀφοροῦν τῇ μακροαίῳν παρουσίᾳ τοῦ ναοῦ καὶ τῇ δραστηριότητά τῆς ἀδελφότητος του,¹³ ἀφοῦ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ περιορίζεται στὸν 19ο καὶ στὸν πρῶτον μισὸν τοῦ 20οῦ αἰώνα καὶ περιλαμβάνει κυρίως δικηγογραφίαι καὶ ἀποδείξεις ἐξόδων. Σὲ αὐτὰ θὰ πρέπει νὰ προστεθοῦν τὰ βιβλία πρακτικῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ συμβουλίου καὶ τῆς ἀδελφότητος τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 19ου καὶ τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 20οῦ αἰώνα.

12. Ἀνάλογο πρὸς αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ βιβλίον τῶν νεκρῶν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀντιβουνοῦτισσας στὴν πόλιν τῆς Κέρκυρας, τὸ ὁποῖον παρουσίασε ὁ Γ. Πιέρης στὸ παρὸν συνέδριον. Βλ. Γ. Πιέρης, «Τὸ βιβλίον τῶν νεκρῶν τοῦ ναοῦ τῆς Ὑ. Θ. Κυρίας τῆς Ἀντιβουνοῦτισσας στὴν πόλιν τῆς Κέρκυρας», *Γ' Διεθνὲς Παινόνιο Συνέδριον, Κέρκυρα 30 Ἀπριλίου – 4 Μαΐου 2014, Τὰ Πρακτικά, II. Ἱστορία – Ἐκκλησία – Ἱστορία τῆς Τέχνης*, ἐπιστ. ἐπιμέλεια Θεοδόσης Πυλαρινῆς – Παναγιώτα Τζιβάρια – Σπύρος Χρ. Καρύδης, Κέρκυρα 2016 [*Κερκυραϊκὰ Χρονικὰ* Θ' (2016)], σ. 463-470.

13. Γιὰ τὸν ναὸ βλ. Σπ. Καρύδης, *Ὁ ἀστικὸς χώρος καὶ τὰ ἱερά. Ἡ περίπτωση τῆς Κέρκυρας τὸν 16ο αἰώνα*, Ἀθήνα 2007, σ. 144-148.

Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει η ένότητα («Άλλα αρχεία»), η οποία δημιουργήθηκε για να περιλάβει το άσχετο με τον ναό και την αδελφότητα ύλικό. Έδω εντάσσονται κατάστιχα και δέσμες λυτών έγγραφων που αφορούν τη Μονή Παλαιοκαστρίτσας και τους ακόλουθους ναούς της πόλης και του προαστείου της Γαρίτσας: Άγιος Αντώνιος πόλεως, Αγία Τριάς Γαρίτσας, Άγιος Βασίλειος και Άγιος Στέφανος πόλεως, Άγιος Νικόλαος και Άγιος Λάζαρος πόλεως, Άγιος Νικόλαος τών Ξένων Γαρίτσας, Υ.Θ. Αντιβουνιώτισσα πόλεως, Υ.Θ. Κρεμαστή πόλεως, Υ.Θ. Υψηλή και Άγιος Ιωάννης ο Έλεήμων πόλεως, Υπαπαντή πόλεως. Ορισμένες από τις δέσμες εγγράφων, ως προς τη σήμανση τών φύλλων που καλύπτουν τὰ έγγραφα, τὴν ἐσωτερικὴ διάταξη καὶ τὴ θεματικὴ ὁμοιάζουν με τις ἀντίστοιχες δέσμες (filze, filzette) που περιλαμβάνονται στους φακέλους τῆς ἀρχαικῆς σειρᾶς («Ἐγγραφα Ἐκκλησιῶν») τῶν Ἀρχείων Νομοῦ τῆς Κέρκυρας. Ἄλλα έγγραφα, καὶ κυρίως κατάστιχα φαίνεται νὰ ἔχουν μετακινηθεῖ ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τῶν ἀντίστοιχων ναῶν. Ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο τὸ ἀρχεῖο αὐτὸ ὑλικὸ ἐντάχθηκε στὸ ἀρχεῖο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου εἶναι ἄγνωστος.

Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο αὐτὸ ὑλικὸ, ἐπισημαίνεται ἡ σημασία τοῦ τμήματος ἐκείνου που ἀφορᾷ τὸν ναὸ καὶ τὴν ἀδελφότητα τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, ἀφοῦ στὸν ναό, σύμφωνα με προφορικὴ δήλωση τοῦ σημερινοῦ ἐφημερίου του, δὲν σώζονται ἀρχεῖα. Τὸ ἀρχεῖο αὐτὸ ὑλικὸ περιλαμβάνει τρία κατάστιχα ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῶν ἐτῶν 1667-1755 καὶ 1879-1903, ἓνα βιβλίον πρακτικῶν τῶν συνεδριάσεων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ συμβουλίου τοῦ ναοῦ τῶν ἐτῶν 1868-1883 καθὼς καὶ ἄλλο ὑλικὸ διαταγμένο σὲ τέσσερις ὑποφακέλους. Σημαντικὸ εἶναι ἐπίσης τὸ ὑλικὸ που ἀφορᾷ τὴν Ὑψηλὴ Θεοτόκο, ναὸ τῆς συντεχνίας τῶν ταβερναραίων, στὸ ὁποῖο περιλαμβάνεται ἓνα βιβλίον πρακτικῶν τῶν συνάξεων τῆς ἀδελφότητος τῆς συντεχνίας τῶν ἐτῶν 1801-1815, καὶ δύο δέσμες εγγράφων τῆς ἴδιας χρονικῆς περιόδου, τότε δηλαδὴ που παραχωρήθηκε ὁ ναὸς στὴ συντεχνία καὶ συγκροτήθηκε ἡ θρησκευτικὴ τῆς ἀδελφότητος.¹⁴

Τέλος, θὰ πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ γενικότερα τὸ ἐνδιαφέρον που παρουσιάζουν τὰ νεότερα βιβλία καὶ έγγραφα που φυλάσσονται στὸ ἀρχεῖο, ἄσχετα ἀπὸ τὸν ναὸ στὸν ὁποῖο ἀνήκουν, τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν τὴν περίοδο μετὰ τὴν Ἑνωσὴ τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τὴν Ἑλλάδα. Τὰ τεκμήρια αὐτὰ ἀποτελοῦν πολὺτιμη πηγὴ γιὰ τὴ διερεύνηση τοῦ τρόπου προσαρμογῆς τῶν ἀδελφοτήτων καὶ τῶν ναῶν τους στὶς ἀλλαγές που ἐπῆλθαν μετὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀφομοίωση καὶ τὴν ἐπέκταση τῶν νόμων που ἀφοροῦσαν τὴν ἐλλαδικὴ ἐκκλησία στὰ νησιά τοῦ Ἰονίου. Πρόκειται γιὰ ἓνα ζήτημα τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει ἀκόμη μελετηθεῖ.

14. Γιὰ τὸ θέμα βλ. Σπ. Καρύδης, Ὁρθόδοξες ἀδελφότητες καὶ συναδελφικοὶ ναοὶ στὴν Κέρκυρα 15ος-19ος αἰ., ὁ.π., σ. 488-491.

Συμπεράσματα – προτάσεις

Ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τῶν ἀδελφοτήτων στὰ Ἴονια νησιά, λιγοστὰ πράγματα ἔχουν φθάσει ἕως τὶς μέρες μας. Γιὰ τὴν ἀπώλεια ἀρχιερατικοῦ ὑλικοῦ, πέρα ἀπὸ τὶς φυσικὲς καταστροφές¹⁵ καὶ τὴ φθορὰ ποὺ φέρνει ὁ χρόνος, σημαντικὸς παράγοντας εἶναι οἱ ἱστορικὲς τύχες τοῦ κάθε νησιοῦ. Σημειώω, ἐνδεικτικὰ γιὰ τὴν Κέρκυρα, τὶς καταστροφὲς ποὺ υπέστησαν τὰ δημόσια καὶ ἐκκλησιαστικὰ ἀρχεῖα κατὰ τὴ διάρκεια τῶν τριῶν πολιορκιῶν τῆς πόλης, οἱ ὁποῖες καταγράφονται ἀπὸ τοὺς υπεύθυνους γιὰ τὴν τήρησή τους στὰ ἀντίγραφα ποὺ μὲ ἐπιμέλεια κατόρθωσαν νὰ συντάξουν μετὰ τὴν καταστροφή.¹⁶ Ἐξίσου σημαντικὸ μερίδιο εὐθύνης ἔχει ὅμως καὶ ὁ ἀνθρώπινος παράγοντας, συνήθως μέσα στὸ πλαίσιο τῆς καλῶς νοούμενης φροντίδας καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸν ναό, ποὺ ὀδηγεῖ στὴν ἀπομάκρυνση καὶ ἐν τέλει στὴν καταστροφή ὑλικοῦ («ἄχρηστου»), ὅπως τοῦ φθαρμένου χαρτιοῦ, μὲ τὰ σημάδια τοῦ σατίσματος, ἢ ἔντονα σαρακοφαγωμένου.

Ὁ ἐντοπισμὸς τῶν δύο ἀρχείων ποὺ παρουσιάστηκαν σὲ ἀδρὲς γραμμές, ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα ἐπίμονων ἀναζητήσεων στοὺς ναοὺς τῆς πόλης καὶ ἐπανειλημμένων ἐπαφῶν μὲ τοὺς υπεύθυνους ἐφημερίους, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους μόνον οἱ ἐφημέριοι τῶν δύο ναῶν ἀπάντησαν καταφατικὰ στὸ ἐρώτημα τῆς ὑπαρξῆς παλαιοῦ ἀρχείου καὶ δέχθηκαν τὴν πρόταση γιὰ τὴν καταγραφή του. Ἀδυνατῶ νὰ ἀπαντήσω στὸ ἐρώτημα ἂν εἶναι πράγματι τὰ μόνια ποὺ ἔχουν σωθεῖ. Δὲν μπορῶ νὰ τὸ δεχτῶ, δὲν ἔχω ὅμως καὶ στοιχεῖα γιὰ τὸ ἀντίθετο.

Τὸ ἀρχεῖο τοῦ ναοῦ καὶ τῆς ἀδελφότητος τῆς Σηπλιαιώτισσας, ὅπως φάνηκε, σώζεται σὲ μεγάλο βαθμὸ, παρότι κατακεραματισμένο. Ἀντίθετα τὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη φαίνεται νὰ ἔχει χαθεῖ στὸ μεγαλύτερο μέρος του, παραμένει ὅμως σημαντικὸ λόγῳ τοῦ πολυσυλλεκτικοῦ του χαρακτήρα. Καὶ στίς δύο περιπτώσεις διαπιστώνεται ἡ πολυδιάσπαση τῶν ἀρχείων τῶν ναῶν, ἕνα στοιχεῖο τὸ ὁποῖο εἶχε ἤδη ἐπισημανθεῖ κατὰ τὴν παλαιότερη καταγραφή τῶν ἀρχείων δύο περιστατικῶν μοναστηριῶν τῆς Κέρκυρας, τῶν Ἁγίων Θεοδώρων καὶ τῆς μονῆς Πλατυτέρας,¹⁷ στὰ ἀρχεῖα τῶν ὁποίων βρέθηκαν σπαράγματα ἀρχείων κοντινῶν μονῶν καὶ ναῶν. Καὶ μπορεῖ ἐκεῖ οἱ λόγοι, γιὰ τὶς περισσότερες περιπτώσεις νὰ ἦταν προφανεῖς ἢ τουλάχιστον εὐκόλα ἀνιχνεύσιμοι, λόγῳ τῶν σχέσεων τῶν

15. Ἄς σημειωθεῖ γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ ἡ ἀπώλεια τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ Ζακύνθου τὸ 1953.

16. Σημειώω ἐνδεικτικὰ τὴν καταστροφή τῶν βιβλίων τῆς Βλαχέρνας πόλεως στὴν πολιορκία τοῦ 1716, συνέπεια τῆς ὁποίας ἦταν ἡ δημιουργία βιβλίου ἀντιγράφων τὸ 1745 (Α.Ν.Κ., "Ἐγγραφα Ἐκκλησιῶν, φάκ. 217, βιβλίο, φ. 1r).

17. Βλ. Σπ. Καρύδης – Παναγιώτα Τζιβάρα, *Ἡ ἱερά μονὴ Ἁγίων Θεοδώρων Στρατιᾶς Κέρκυρας. Ἱστορικὴ πορεία – Βιβλιοθήκη – Ἀρχεῖο*, Ἀθήνα 2009, σ. 244-245. – Παναγιώτα Τζιβάρα – Σπ. Καρύδης, *Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς μονῆς Πλατυτέρας Κέρκυρας*, Ἀθήνα 2010, σ. 439-440.

μονῶν μεταξύ τους καὶ τῆς μετατροπῆς ναῶν σὲ μετόχια, μὲ ἀποτέλεσμα τῆ συγχώνευση τῶν ἀρχείων τους, ὅμως στὴν περίπτωση τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τὰ πράγματα δὲν εἶναι τόσο ἀπλά.

Ἡ πολυδιάσπαση τῶν ἀρχείων τῶν ναῶν, καὶ ἡ ὑπαρξὴ τμημάτων τους (κωδίκων καὶ λυτῶν ἐγγράφων) στὰ ἀρχεῖα ἄλλων ναῶν ἢ μονῶν, καθιστᾷ τὴν καταγραφή, τὴν ταξινόμηση καὶ τὴν καταλογογράφηση τῶν ὑπαρχόντων ἀρχείων, ἄμεσης προτεραιότητας, ὥστε σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ σωζόμενα τμήματα στὰ Ἀρχεῖα Νομοῦ Κέρκυρας, νὰ καταστεῖ δυνατὴ ἡ ψηφιακὴ ἔστω ἀνασυγκρότηση τῶν ἀρχείων ναῶν καὶ ἀδελφοτήτων, ὅπου αὐτὸ εἶναι δυνατὸν.

Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ Ἐκκλησία, θεματοφύλακας σήμερα μεγάλου μέρους τῆς πολιτιστικῆς μας κληρονομιάς στοὺς ναοὺς καὶ στὰ μοναστήρια, εἰδικὰ στὴν Κέρκυρα, ἡ ὁποία εἶχε τὴν τύχη νὰ ὑποστῇ τίς λιγότερες ἀπὸ τὰ ἄλλα ἰόνια νησιά καταστροφές, πρέπει νὰ δραστηριοποιηθεῖ καὶ νὰ φροντίσει γιὰ τὴ συγκέντρωση, τὴν καταγραφή, τὴ συντήρηση καὶ τὴν ἀνάδειξη τοῦ ἀρχιερατικοῦ ὑλικοῦ ποὺ φυλάσσεται, ὅσο καὶ ὅπως φυλάσσεται σήμερα, ὥστε ὅ,τι ἔχει ἀπομείνει νὰ μὴ χαθεῖ. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀρχεῖα στὴν Ἑλλάδα ἀποτελοῦν σήμερα ἕναν χῶρο ἄγνωστο οὐσιαστικὰ στὴν ἔρευνα καὶ τοῦτο ὀφείλεται στὴν ἐγκατάλειψή τους.¹⁸

Ἐπιπλέον καθίσταται ἀναγκαία ἡ συγκέντρωση ὅλων τῶν παλαιῶν ἀρχείων ναῶν καὶ μονῶν στὸν ἴδιο χῶρο καὶ ἡ δημιουργία ἐνὸς ἐκκλησιαστικοῦ ἀρχείου, στὸ ὁποῖο αὐτὰ θὰ φυλάσσονται ὡς διακριτὲς ἀρχερατικὲς ἐνότητες. Εἶναι ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ σωθοῦν, νὰ συντηρηθοῦν, νὰ ταξινομηθοῦν, νὰ καταλογογραφηθοῦν, νὰ καταστοῦν ἐν τέλει προσιτὰ στοὺς ἐρευνητές. Ἡ διατήρησή τους στοὺς

18. Στὴ γειτονικὴ μας Ἰταλία τὰ ἐνοριακὰ ἀρχεῖα καθὼς καὶ ἐκεῖνα τῶν θρησκευτικῶν συσσωματώσεων ἀποτελοῦν ζητήματα προτεραιότητας, τόσο ἀπὸ πρόσωπα ὅσο καὶ ὀργανισμοὺς, καὶ δημοσιεύονται κατάλογοι, ἀλλὰ καὶ μελέτες γύρω ἀπὸ αὐτὰ. Σημειῶνω ἐνδεικτικὰ τὰ ἀκόλουθα: *Archivi e Chiesa locale Studi e Contributi*, Atti del "Corso di archivistica ecclesiastica" Venezia, dicembre 1989-marzo 1990, ἐπιμ. Francesca Cavazzana Romanelli-Isabella Ruol, Venezia, Edizioni Studium Cattolico Veneziano, 1993. – *Archivi ecclesiastici e mondo moderno*, Atti del convegno Padova-Basilica di S.Giustina (5 ottobre 1991), Giunta Regionale del Veneto, Padova 1993. – Daniela Rando, *Archivi di monasteri e conventi l'età medievale*, Treviso 1994. – Francesca Cavazzana Romanelli, *Archivi di monasteri e conventi l'età moderna*, Treviso 1994. – Francesca Sardi – Evelina Zanon, *L'Archivio della Scuola Grande di San Rocco a Venezia, Atlante iconografico a cura dell'Archivio di Stato di Venezia e della Scuola Grande di San Rocco*, Marsilio Editori, Venezia 2007. – Evelina Piera Zanon (cura), *Inventario dell'archivio della Scuola Grande dei Carmini a Venezia*, Filippi Editore, Venezia 2010. – Laura Levantino, *La Scuola Grande di San Giovanni evangelista di Venezia. Inventario dell'archivio antico*, Marsilio, Venezia 2011. – Judith Boschi, *Gli archivi parrocchiali trentini: Produzione documentaria e sedimentazione archivistica (secoli XV-XX)*, Provincia autonoma di Trento, 2011.

ναούς, ή διαίωνιση δηλαδή τοῦ ὑπάρχοντος κατακερματισμοῦ, ἀξάνει τις πιθανότητες ἀπώλειας, ἀλλὰ καὶ τὸν βαθμὸ περαιτέρω φθορᾶς τοῦ ἤδη φθαρμένου ἀπὸ τὸν χρόνον καὶ τὴν πολύχρονη ἀδιαφορία ὑλικοῦ. Ἡ ἀυτονομία τοῦ χαίρουν ναοὶ καὶ μονές ὡς ΝΠΔΔ δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀποτελέσει πρόκριμα. Ὅφείλουν ὅλοι, νὰ ἀναλάβουν τις εὐθύνες τους. Ἡ ἐπίμονη ἄρνηση καὶ ἡ κοντόφθαλμη ἀντίληψη τῆς διατήρησης ἐκείνου τοῦ παρέλαβαν καὶ τῆς παράδοσῆς του στοὺς διαδόχους, ὀδηγεῖ μὲ μαθηματικὴ ἀκρίβεια στὴν ἀπώλειά του.

Περίληψη / Summary

Στὴ μελέτη παρουσιάζονται τὰ ἀρχεῖα δύο ἀπὸ τις σημαντικότερες ὀρθόδοξες θρησκευτικὲς ἀδελφότητες τοῦ κερκυραϊκοῦ χώρου, τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Σπηλαιώτισσας καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Πρόδρομου στὴν πόλη τῆς Κέρκυρας. Ἡ σημασία τους γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἔρευνα εἶναι ιδιαίτερη. Στὸ πρῶτο ἔχουν καταγραφεῖ 29 κατάστιχα μὲ πράξεις, ἀποφάσεις καὶ καταγραφὰς ἐσόδων καὶ ἐξόδων ἀπὸ τὸ 1528 ἕως τὸ 1861. Στὸ δεύτερο, τὸ ἐνδιαφέρον ἐστιάζεται ὄχι τόσο στὴν παλαιότητα τοῦ ὑλικοῦ, ὅσο στὸν πολυσυλλεκτικὸ χαρακτήρα τοῦ ἀρχείου, ἀφοῦ σὲ αὐτὸ σώζονται σπαράγματα ἀρχείων δέκα συναδελφικῶν ναῶν τῆς πόλης καὶ τῶν προαστίων.

This study deals with two archives of the most important Greek Orthodox brotherhoods in the area of Corfu, The *Most Holy Mother of God Spilaiotissa* and *St. John the Baptist*, in Corfu town, both of which possess particular importance for the historian. The first archive contains 29 registers of acts, decisions and records of incomings and outgoings from 1528 to 1861. The interest presented by the second lies not so much in the antiquity of the material as in the miscellaneous nature of the archive, in that it preserves fragments of the archives of ten confraternity churches in Corfu itself and its suburbs.